

FİRÂKÎ DEDE'S WORK CALLED *SEG-NÂME***Aysun ÇELİK**

Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, aysuneren44@selcuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4734-1676

Received: 31.05.2017

Accepted: 22.08.2017

ABSTRACT

Being the source of numerous religious and national cultural elements, animals and animal figures have usually taken place in Turkish myths, legends, tales and stories. Turks leading nomadic life and making a living by husbandry are known to have adopted animals throughout their lives due to their such characteristics as 'guide, animal-patriarchy, prey and predator. Animals bestowed much more influential roles in art, faith and belief systems with the advent of Islam are undoubtedly among indispensable elements of literary works. In Classical Turkish Literature which has always had a word on humanity and humanitarian issues, there are many works in which animals are either are protagonists or secondary characters. *Seg-nâme/The Dog Book*, written in both prose and poetry by Firâkî Dede, known to have lived in the 17th-18th Century is one of them. In this work written on didactic grounds, Firâkî Dede tells, on a 'dog' character, how he decided to write the work he called 'the article' after paying respect to the God, praising Mohamad the Prophet and his followers as a tradition. Beginning with the adventures of a dog assigned to protect the sheep of the House against starving wolves, the book goes on with the humorous narration of the dog's family tree and qualities. Comprising two chapters, while the first chapter deals with the creation and instincts of the dog, the second one includes the assessments of the dog's character and intimacy with the humans in an enlarged commentary way stretching to Adam. In this sense, this work is both a kind of source of advice and a text pertaining to the nature of the dog. In this study, the work *Seg-nâme-i Firâkî*, registered in "Fatih National Library, Ali Emiri, Poetry 665" has been introduced analyzed and released in full text.

Keywords: Firâkî Dede, *Seg-nâme*, animals, dog, disposition.

FİRÂKÎ DEDE'NİN SEG-NÂME ADLI ESERİ

ÖZ

Millî ve dinî pek çok kültürel malzemenin kaynağı olan “hayvan ve hayvan türleri” Türklerin destan, efsane, masal ve hikâyelerinde de sıklıkla yer bulmuştur. Göçebe yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan Türklerin; hayvanları, “yol gösterici, hayvan-ata, av, avcı” gibi özellikleri ile hayatlarının her safhasına dâhil ettikleri bilinmektedir. İslamiyet ile birlikte; sanat, itikat ve düşünce sistemlerinde daha etkin roller biçilen hayvanlar, edebî eserlerin de vazgeçilmez unsurlarındandır. İnsana ve insanlığa dair hemen her sahada söz söylemiş olan klasik Türk edebiyatında “hayvan” figürünün ana ya da yan karakter olarak kullanıldığı birçok eser vardır. Bunlardan biri de 17-18. yüzyılda yaşadığını düşündüğümüz Firâkî Dede'nin mensur-manzum olarak kaleme aldığı “Seg-nâme” adlı eserdir. Didaktik bir gayenin ürünü olarak ortaya konan eserde; “köpek” figürü üzerinden Firâkî Dede; gelenek ve adap gereği Cenab-ı Hakk'a hamd, Hz. Peygamber'e ve sahabeye övgüden sonra, makale olarak nitelediği eserini yazmaya nasıl karar verdiğini anlatmıştır. Kütahya'da aç kurtların beylik koyunlara saldırması üzerine görevlendirilen bir köpeğin macerası ile başlayan hikâye, köpeğin soyu ve niteliklerinin mizahî bir tasviri ile devam etmiştir. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde köpeğin fitratından ve yaratılışından bahsedilmiştir. İkinci fasılda ise Hz. Âdem'e kadar uzanan bir yorumla köpeğin sîreti ve insanla münasebeti hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu hali ile eser, hem kısmî bir nasihat-name hem de “köpek”in hilkatine dair küçük bir risaledir. Bu çalışmada; *Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Bölümü, Manzum 665*'te kayıtlı bir mecmuanın içinde 64b-66b varakları arasında bulunan *Seg-nâme-i Firâkî* adlı eser hakkında bilgi verilmiş ve eserin metni çeviriyazıya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Firâkî Dede, *Seg-nâme*, hayvan, köpek, yaratılış.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

The work *Seg-name-i Firâkî*, registered in the Fatih National Library, Ali Emiri Department, Poetry 665, 64b 66b is aimed to be introduced, analyzed and adapted to our current language in transcription.

Method

Literary dates and accounts have been scanned and the identity of Firâkî has been disclosed. Subsequently, the text *Seg- name-i Firâkî* has been rewritten in transcription.

Findings (Results)

Being the source of numerous religious and national cultural elements, animals and animal figures have usually taken place in Turkish myths, legends, tales and stories. Coming across the pattern of an animal-human relationship in an anecdote dating to Adam verifies that such a relationship goes too far in history. In Quran, which renders no anecdote or incidence useless, this anecdote is told in such a verse; 'Finally, Allah sent him a crow grubbing the ground to show him how to bury his brother's dead body. Shame on me! Am I not capable to bury my brother even like this crow? he asked himself. From then on, he was one of those regretting.' (Maide 5/31). In this way, what led Kabil who shed the first blood on Earth murdering his brother Habil the way to bury the corpse of his brother was a crow. This crow dug a small hole on the ground to bury another dead crow pushed the crow into the hole covering it in earth; thereby making Kabil regret his own incapability, as shown in the aforementioned verse.

Turks lading nomadic life and making a living by husbandry are known to have adopted animals throughout their lives due to their such characteristics as 'guide, animal-patriarchy, prey and predator. Animals bestowed much more influential roles in art, faith and belief systems with the advent of Islam are undoubtedly among indispensable elements of literary works.

The first book Classical Turkish Literature came to know closely through translation among the distinct works about animals like *Acayib-ül Mahlukat* and *Hayatü'l-Hayevan* that have a significant part in Islamic literature is *Kelile and Dimme*, written by Indian philosopher Beydeba in fable genre. While the bases of works written under the names of fable, didactic and allegorical were laid by Aisopos in the West and went on with La Fontaine, in the East the best examples of these genres can be seen in the works of *Pançatantra* (Tales), *Beydeba* (*Kelile and Dimme*), *Mevlana* (*Mesnevi-i Şerif*), *Sa'di* (*Gülistan and Bostan*), *Feridüddin-i Attar* (*Mantiku't Tayr*).

In Classical Turkish Literature which has always had a word on humanity and humanitarian issues, there are many works in which animals are either are protagonists or secondary characters. Being sometimes the

protagonist or a secondary character, animals have always been benefitted in such aims as giving advice, teaching lessons, metaphors and humour.

In Classical Turkish Literature in which antilopes, lions, tigers, wolves, foxes, squirrels, sables, camels, dogs, donkeys, horses, sheep, lambs, birds, nightingales, parrots, hawks, falcons, vultures, kites, owls, crows, partridges, pheasants, doves, sparrows, cranes, bats, fish, crabs, crocodiles, snakes, bees, flies, mosquitos, spiders, salamanders, ants and turtle doves are benefitted as protagonists or metaphors, animals have always been benefitted in such aims as giving advice, teaching lessons, metaphors and humour. Fables, unlike animal tales which are not in prose and long, are usually long and prose and appeal to adults rather than the youngsters.

These kind of tales in which there are many lessons to take and any kind of knowledge ranging from sociology to philosophy is transferred have always been the basis for Divan Literature, helped and inspired figures of speech.

According to this work, Firâkî Dede was demanded to write such a work while he was serving İsa Bey and he concented accordingly. Beginning with the adventures of a dog assigned to protect the sheep of the House against starving wolves, the book goes on with the humorous narration of the dog's family tree and qualities. Comprising two chapters, while the first chapter deals with the creation and instincts of the dog, the second one includes the assessments of the dog's character and intimacy with the humans in an enlarged commentary way stretching to Adam. In this sense, this work is both a kind of source of advice and a text pertaining to the nature of the dog.

Firâkî Abdurrahman Çelebi as his full name, is thought to have lived in Kütahya in the 16th century. Firâkî is described in Beyani and Kınalızade Biography Collections as Molla Firâkî; in Künhül Akbar as Firak-i Vaiz; in Rızayüş-şura Abdurrahim Çelebi and in Tuhfe-i Naili as Shah Firâkî Abdurrahman Çelebi. In the Biography Collections of Latifi, Aşık Çelebi, Ahdi, Kafzade Faizi, there is no hint as to his exact name. While there is no information as to the birth date of Firâkî, the accounts about his death date are 988 (1580/1581) in Kınalızade and Rızayüş-şura; 990 (1583/1584) in Künhül Akbar; 993 (1585) in Zebdet'ül eş-ar and 983 (1575-1576) in the Ottoman Authors. The Ottoman Traveller Çelebi reports that Firâkî is his cousin and that when they moved to Istanbul they left their house to Firâkî. Therefore, it is also evident that the author lived in Istanbul for a limited time. On the other hand, the fact that the two authors are both called 'Travellers' also confirms this view. Being the son of a clerk and descending from the Acem Family, Firâkî's accounts as to his education and career pose a great deal of similarity. Adopting wisdom as a guide for himself, Firâkî, a great advisor dedicated his life to his father's course. The ample information pertaining to his career provided in the biography collections verifies his success in his career.

Firâkî's literary career is described in the same manner as his fame in divinity. Ahdi highlights Firâkî's literary excellence providing a piece of poetry written by him. Besides being a member of Divan, Latifi reports that

Firâkî had his own style of prose and poetry. Stating that Firâkî had splendid sayings and the brightest words, Hasan Çelebi talks about his pleasing poems. Whereas Firâkî's poetry is praised in Meşa-irü - Şu'ara, Gelibolulu Ali states that Firâkî's poetry lacks literary beauty. Being reported to have been a led a companionship with Lamii Çelebi, historical accounts unanimously confirm that he once met Bayezit II and wrote a piece of poetry for him. Dedicating his life to poetry, Firâkî gave works in accordance with his career and point of world view. Except the information in the Ottoman Authors, he does not have any originally cited works. The only person claiming Firâkî had his own divan is Latifi. Mehmet Tahir 948 (1558) states that Fariki translated Ahlak-i Muhsini and one of its copies is in Reyhan Library in Enderun Humayun. Besides, an hardcopy text called Kirk Sual, a great sum of which dates to the Jews is also claimed to belong to Firâkî, which is still not certain.

Given the background information in the aforementioned sources, we believe that the work called *Seg-nâme* belongs to Firâkî taking his interest in literature and humour. Firâkî, as a nickname, was used by such authors as well: Clerk Mustafa Firâkî was presented by Naili. Firâkî, reported to be from Trabzon and died in 1144/1731 is knownd to have been buried in the Molla Gürani Mosque graveyard. Firâkî Dede, known from Esrâr Dede and Fatin biography collections, is presented as Dervish Firâkî.

Conclusion and Discussion

Due to the lack of information about the poets named Firâkî, the issue of which Firâkî the text we are studying belongs to is still a matter of dispute. However, based on the hints achieved, the text is thought to belong to the Firâkî Dede.

GİRİŞ

İnsana ve insanlığa dair hemen her sahada söz söylemiş olan Klasik Türk Edebiyatı'nda "hayvan" figürünün ana ya da yan karakter olarak kullanıldığı birçok eser vardır. Edebî eserlerin bazen başkahramanı bazen figüranı olan hayvanlar; ders vermek, nasihat etmek, bir kişiye/kavrama/duruma işarette bulunmak yahut mizahi bir netice elde etmek gibi gayelerin önemli bir aracı olarak kullanılmıştır. Ceylan (âhû), aslan (şîr), kaplan (peleng), kurt (gürk, gürg), tilki (rûbah), sincap, samur (semmûr); deve (üştür/şütür), köpek (kelb, seg), eşek (hâr), at (semend, rahş, tevsen), koyun (güsfind), kuzu (bere); kuş (murg, tuyûr), bülbül (andelîb, hezâr), papağan (tûtî, bebgâ), şahin (şehbâz),doğan (baz), akbaba (kerkes), çaylak (zegân), baykuş (bûm), karga (gurâb, zâg), keklik (kebk), sülün, güvercin (kebûter), serçe (usfur, güncişk), turna (küleng), yarasa (huffaş); balık (semek, mâhî), yengeç, timsah (neheng); yılan (efî, mâr); arı (zünbûr), pervane, sinek (meges), sivrisinek (peşşe), örümcek (ankebût), semender ve karınca (mûr), fahte (üveyik) gibi hayvanların esas kahraman yahut benzetme unsuru olarak kullanıldığı Klasik Türk edebiyatında hayvanlar; ders vermek, nasihat etmek, referans göstermek, mizahi bir netice elde etmek gibi gayelerin önemli bir aracı olarak kullanılmıştır. Hayvan masalları gibi kısa ve mensur olmayan, ekseriyetle uzun ve manzum olarak kaleme alınan hayvan hikâyeleri, çocuklardan ziyade yetişkinlere hitap etmektedir. Kissadan hisselerin çıkarıldığı, felsefeden sosyolojiye, folklordan geleneğe her türlü bilgi birikimin aktarıldığı bu hikâyeler, divan şairine temel ya da mecaz anlatımlarda yardımcı/ilham kaynağı olmuştur.¹

Hayvan figürünün işlendiği eserlerden biri de XVII-XVIII. yüzyılda, yaşadığını düşündüğümüz Firâkî'nin mensur-manzum olarak kaleme aldığı *Seg-nâme* adlı eserdir. Didaktik bir gayenin ürünü olarak ortaya konan eserde Firâkî, çeşitli yönleriyle "köpek" figürünü ele almıştır. Müellif, *Cenâb-ı Hakk'a hamd, Hz. Peygamber'e ve sahabeye övgüden sonra, "makale" olarak nitelediği eserini yazmaya nasıl karar verdiğini anlatmıştır. Kütahya'da aç kurtların beylik koyunlara saldırması üzerine görevlendirilen bir köpeğin macerası ile başlayan hikâye, köpeğin soyu ve niteliklerinin tasviri ile devam etmiştir. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde köpeğin fitratından ve yaratılışından bahsedilmiştir. İkinci fasılda ise Hz. Âdem'e kadar uzanan bir yorumla köpeğin sîreti ve insanla münasebeti hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu hâli ile eser, hem kısmî bir nasihatname hem de "köpek" in hilkatine dair küçük bir risaledir.*

Klasik Türk Edebiyatı tarihî kaynaklarında Firâkî mahlasını kullanan birden fazla müellif olmakla birlikte; *Seg-nâme* adlı eserin iki şahsiyet ile ilgisi bulunmasından dolayı bu kişiler aşağıda tanıtılmıştır. *Seg-nâme*'nin "Firâkî Dede"ye ait olduğu, kaynaklarda² ve eserin başında yazmakla birlikte; edebî şahsiyeti bakımından, hezle merakı ile mizaha yatkınlığından ötürü ve bilhassa Kütahya'da yaşaması dolayısıyla, *Seg-nâme*'nin "Firâkî" mahlasını kullanan "Abdurrahmân Çelebi"ye ait olması da ihtimal dâhilindedir.

¹ Klasik Türk Edebiyatında hayvan ve hayvan hikâyeleri hakkında detay için bk. Albayrak-Pala, 1998: 101-102; Çelik, 2015: 231-248.

² bk. Levent, 2008: 153.

Seg-nâme'nin sahibi olduğu düşünülen ve hakkındaki tafsilatlı bilgiye Esrâr Dede ve Fatin Tezkireleri'nde rastlanan **Firâkî Dede**, "Dervîş Firâkî" olarak tanınmaktadır. Firâkî Dede, orta yazıcılarındandır ve "Yazıcı" lakabıyla maruftur. İstanbul'da Mehter Çeşmesi sakinlerinden olduğu bildirilen Firâkî, şiiir ve inşalarıyla tanınmış, usta şairlerdendir. Yeniçeri taifesine mensup iken (Şemseddin Sami, 1996: 5/3353) Peçevî Ârif Dede'ye intisap ederek Mevlevî tarikatına girmiş ve kendisini yetiştirmiş arif bir kimsedir. Şiirlerinin arifane ve sözlerinin âşıkane olduğu (Genç, 2000: 431) vurgulanan Firâkî Dede, 1155/1742-43 tarihinde vefat etmiş, Molla Gürani türbesine defnedilmiştir (Genç, 2000: 431; Çifci, 2016; Akbayar, 1996: 2/537). Eldeki şiirleri Fatin ve Esrar Dede Tezkireleri'ndeki örneklerden ibaret olan Firâkî Dede'nin, şiirleri genellikle tasavvufidir (Önkaş, 2014). Bilinen müstakil eseri, *Seg-nâme*'dir (Levend, 2008: 153).

Seg-nâme'nin sahibi olma ihtimali bununun diğer Firâkî ise, 16. yüzyılda, Kütahya'da³ yaşayan Şeyh Firâkî Abdurrahmân Çelebi'dir.⁴ Abdurrahmân Çelebi, Firâkî mahlasını kullanan meşhur bir müelliftir.

- *Beyânî ve Kınalı-zâde Tezkireleri*'nin "Sâ'atî" maddesinde "Mollâ/Moñlâ Firâkî",
- *Künhü'l-ahbâr*'ın tezkire kısmında "Firâkî Vâ'iz",
- *Riyâzü's-şu'arâ*'da "Abdurrahmân Çelebi",
- *Tuhfe-i Nâilî*'de "Şeyh Firâkî Abdurrahmân Çelebi",

olarak anılan Firâkî'nin asıl adı ile ilgili *Latîfî*, *Âşık Çelebi*, *Ahdî*, *Kaf-zâde Fâizî* tezkirelerinde bilgi verilmemiştir.

Firâkî Dede'nin doğum tarihi ile ilgili bilgiye kaynaklarda rastlanmazken vefatı hakkındaki malumat *Kınalı-zâde Tezkiresi*'nde (Sungurhan 1999:782-784) ve *Riyâzü's-şu'arâ*'da (Riyâzî, vr. 84a) 988(1580/1581), *Künhü'l-ahbâr*'da (İsen, 1994: 253) 990(1582/1583), *Zübdetü'l-eş'âr*'da (Kâfzâde Fâizi, vr. 86b) 993(1585), *Osmanlı Müellifleri*'nde (Tatçı, 2009: II/363) 983(1575/1576) şeklinde belirtilmiş olup, ihtilaflıdır.

Firâkî'nin doğduğu yahut yaşadığı yer hususunda kaynakların çoğu -bugünkü- Kütahya bilgisini vermişlerdir. Diğer yandan Evliya Çelebi, Firâkî'nin amcasının oğlu olduğunu ve İstanbul'a göç ettiklerinde evlerini Firâkî'ye bıraktıklarını söylemektedir (Güner 1967: 143). Diğer taraftan her iki sanatçının "Çelebi" olması bu düşünceyi doğrular niteliktedir (Güler 2010: 1039).

Bir şeyh-zâde (şeyh oğlu) ve Acem-zâde (Acem soyundan birinin oğlu) olduğu belirtilen Firâkî'nin eğitimi ve mesleği ilgili görüş, kaynaklarda benzerdir. Bir süre içki müptelası olmuşsa da sonradan tasavvuf ile ilgilenecek Abdülmümin Zaviyesi'nde çile çıkarmıştır. İlim ve irfanı rehber edinerek muhaddis ve müfessir bir vaiz olan Firâkî, babasının yolundan gitmiştir. Lâmiî Çelebi'ye musahiplik yaptığı söylenen Firâkî ile ilgili, kaynaklarda ortak alarak aktarılan tarihî bir husus da II. Bayezid'le karşılaşmış ve ona bir kaside sunmuş olduğudur. Sultan

³ Kütahyalı şairler için bk. Ersoy, 2004; Değer, 2006.

⁴ Hakkındaki bilgilere Latîfî (Canım, 2000: 423-424), Ahdî (Solmaz 2005: 468), Âşık Çelebi (Kılıç, 2010: 3/1153), Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Sungurhan 2009: 157-158), Beyânî (Sungurhan, 2008:143-144), Gelibolulu Âli (İsen, 1994:253), Riyâzî (Riyâzî, vr. 84a) ve Kaf-zâde Fâizî (Kaf-zâde Fâizi, vr. 86b; Kayabaşı, 1996) tezkirelerinde ve Bursalı Mehmed Tâhir'in Osmanlı Müellifleri (Tatçı, 2009:II/363 ve Nâilî'nin Tuhfe-i Nâilî (Kurnaz; Tatçı, 2001) adlı eserlerinde rastlamaktayız.

Bayezid, Kütahya'da şehzadeyken Firâkî'nin vaazını beğendiği için ona caize verdiği de kayıtlarda geçmektedir (Köksal, 2013). Tezkirelerde bu hususta uzun bilgiler verilmesi onun mesleki yönünün dikkat çekecek kadar meşhur ve önemli olduğunu göstermektedir. Firâkî'nin edebî ciheti, mesleği paralelinde genellikle müspet olarak değerlendirilmiştir. Ahdî, dilberlerin tavsif edildiği bir gazel örneği vermek suretiyle Firâkî'nin şairlik yönünü vurgulamıştır (Solmaz, 2005: 468). Divan sahibi olmasının yanında müstakil manzumelerinin ve mensur eserlerinin olduğunu bildiren Latîfî ise, Firâkî'den latife ve hezel olarak değerlendirdiği numuneler nakletmiştir (Canım 2000: 423-424). Şirin sözlerinin ve renkli kelimelerinin olduğunu belirten Hasan Çelebi de onun latif şiirlerinden söz etmiştir (Sungurhan, 1999: 782-744). Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da Firâkî'nin şairlik yönünün başarısından bahsedilirken (Kılıç, 2008:1153) Gelibolulu Âli ise edebî şahsiyeti ile ilgili pek de müspet değerlendirmelerde bulunmayarak Firâkî'nin "hüsni-edâ"dan yoksun olduğunu ifade etmiştir (İsen, 1994: 253). Daha ziyade şiir ile uğraşan Firâkî, mesleğine ve dünya görüşüne hizmet eden eserler vücuda getirmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'ndeki malumat hariç, kaynaklarda müstakil olarak anılan bir eseri yoktur (Tatçı, 2003:363).

Firâkî'nin bir divanının olduğunu bildiren sadece Latîfî'dir. Mehmed Tahir ise, 964 (1558)'de *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi tercüme ettiğini ve bir nüshasının "Enderun Hümâyûnda Revân Odası Kütübhânesi"nde olduğunu bildirmektedir. Bunun yanında büyük kısmı İsrailiyattan olan *Kırk Suâl*⁵ namında bir matbu eserin mukaddimesinde de bu eserin Firâkî'ye ait olduğu söylenmektedir ancak bu da şüphelidir.

1. SEG-NÂME-İ FIRÂKÎ DEDE

1.1. Eserin Tanıtımı

Agâh Sırrı Levend'in Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabının I. cildinde "Sek-nâme" adıyla tesadüf ettiğimiz eser, "Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, manzum, No:665"e kayıtlı bir mecmuanın içinde olup 64b-66b varakları arasında bulunmaktadır.

Levend'in mizahi bir metin olarak tanımladığı ve "Sek-nâme" şeklinde okuduğu eserin, kime ait olduğu hususunda iki ayrı isim verilmiştir. Türk Edebiyatı Tarihi'nin 153. sayfasında Firâkî Dede'nin (ö. 1155/1742-43) eseri olarak tanıtılan Sek-nâme, kitabın 172. sayfasında Mezakî Dede'ye atfedilmiştir. Ancak elimizdeki mecmuada metnin başında yer alan "Seg-nâme-i Firâkî Dede" ifadesi, eserin kuvvetle muhtemel, **Firâkî Dede**'ye ait olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak **Abdurrahman Firâkî**'nin de Kütahya'da yaşamış olması ve *Seg-nâme*'nin Kütahya ile ilgisinin bulunması, bir soru işareti ile karşımızda durmaktadır. Bilhassa Agâh Sırrı Levend'in eseri Firâkî Dede'ye atfetmesi ve *Seg-nâme*'nin başında "Seg-nâme-i Firâkî Dede" ibaresinin bulunması, en azından şimdilik, bu eseri Firâkî Dede ile anmamıza gerekçedir.

⁵ Eserin incelenmesi ve metni için bk. Önen, 2009.

Telif yahut istinsah tarihine ve yerine dair bir kaydı bulunmayan eser, yer yer manzum ifadelerle teçhiz edilmiş mensur, tasavvufi küçük bir risaledir. Müellifin alegorik tarzda ve secili bir üslupla yazdığı eser, didaktik bir gayenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır⁶. Eserde pek çok terkipli ifadeye yer veren Firâkî Dede, metnin içinde Arapça ve Farsça beyitler serpiştirerek bu dillere olan hâkimiyetini de göstermiştir.

1.2. Eserin Transkripsiyonlu Metni⁷

64b /SEG-NÂME-İ /FİRÂKÎ DEDE

/Sezâvâr-ı hamd u şenâ ol pâdişâh-ı bî-/hemtâ ve şâhen-şâh-ı zü'l-'izz ve'l-'aliyydür ki dergâh-ı 'âlî /ve bârgâh-ı mûte'âlîsinden gerdenkeş ü cebbârlar kelbden hâkîr ü h'ârlardur /ve hezârân hezâr-ı ehzâr-ı hadâyık-ı şalavât ol andelîb-serâ-yı bâğ-ı hâkîkât /habîb ü maħbûb-ı sarây-ı kâyinâta bâyık u lâyıkdur ki nağme-i ğam-zidâlarından dâlîlân-ı râh-ı /dâlâle delâlet-i tarîk-i hidâyet olup anca fetḥ-i bâb itmîşlerdür. Laḫîf edâlarından ve şerîf nidâlarından hevâ /râğıbları ve dünyâ tâlibleri hâkḫında *ed-dünyâ cîfetün ve tâlibühâ kilâbün*⁸ gelmişdür ve şalavât u selâm 'aliyyü't-tevvâb/ ve'd-devâm-ı şahâbe-i 'ızâm-ı zevi'l-fihâm üzerlerine olsun ki her birisi ferâden ferâden şîr-i Hüdâ ve şemşîr-i Hüdâdur *raḫiya'llâhü 'anhüm ve raḫü 'anhu*⁹.

/Sebeb-i Tenmîk-i Risâle-i 'Acîbe Ve Mûcib-i Tedkîk-i Maḫâle-i Ğarîbe Budur Ki

Bir seḫer dâr-ı dünyânun ḫoyun oğlı gibi yüzilmesin ve yıkılmasın /ve halk-ı cihânun ḫurt görmîş koyun oğlı sürisi gibi şahrâ-yı fenâda târumâr olmasın müşâhede eyleyüp lisânuma bu maḫûle maḫâle cârî olurdu.

/Ḫıḫ'a

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Gele bir gün ki ḫapa cân ḫuzısın gurg-ı fenâ

Ḫoyun itleri gibi ol gün için uluşalum

Gelün it nefsumizi öldürelüm /'âlemde

Niçe bir it gibi hengâme ḫurup yoluşalum

Pes bu ma'nânun mülâhazasından uşbu dâr-ı ğamdan dil ü câna ḫaylî elem tārî olurdu.

⁶ Levend'in bu eseri mizahi olarak tanıtması -zannediyoruz- Firâkî Dede'nin üslubundaki mizahi görünümünden, tasvir ve tavsiflerinden kaynaklanmaktadır.

⁷ Metin içinde kullanılan "/" işareti satır başlarını ifade eder. "?" ise, eserin elimizde tek nüshası bulunduğu için, kelimenin yazılışından veya okunuşundan şüphe edildiğini ortaya koymak için kullanılmıştır. Eserde geçen ayetlerin mealleri için faydalandığımız kaynak bk. Yavuz, 1984; hadis-i şeriflerin manaları için istifade ettiğimiz kaynak bk. Yılmaz, 2013.

⁸ "Dünya bir leştir ve onu arzulayanlar köpeklerdir." Hadis-i Şerîf.

⁹ "... Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnud..." Beyyine 98/8.

/Beyt

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Ālām-ı rüzgār-ile gerçi ğubār idüm
Ammā ğazāl-i çarħa yine ŗırvār idüm

Her dūna minnet itmez idüm yek dü nān için
Seg gibi /ya'nī yilmez idüm üstüh'ān için

Minnet çerākešem zi-cihān ez berāy-ı nān
Men seg neyem ki mīdevem ender-ķazā-yı nān¹⁰

Diyüp künc-i ħafā ve ğüŗe-i /inzivāda maħfī ve münzevī ħattā ŗöhretlikden ferāğat idüp ķurevī olmiŗ idüm. ŗol sebebden kim 'azab ağalığı 'azābından ħalāŗ /bi'l-āħire kūyı ħāŗ olan 'Īsā Beg ħizmetleri *el-insān 'abīdü'l-iħsān*¹¹ kemendine bu ħaķiri giriftār ve sāyir kenzü'l-ma'ārif olan /pīrlerden bu faķiri mümtāz u muħtār görüp irādet-i ŗādīķ birle mürīd olup a'nī ħānķāħ-ı 'ālemde ben abdāl-i āvāre-ħāli iħtiyār /idinmiŗler-idi.

Beyt

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Geçdi çok dem oldı ħaylī rüzgār
Ol baħa pīr ü ben aħa iħtiyār

İħtiyār itsem 'aceb mi yār hey
Çün bulunmaz /bir muvāfiķ yār hey

Ĥoŗ severmiŗ ŗeyħ Sa'dī-i sa'īd
Ĥaķ Ta'ālā raħmetin ķılsun mezīd

¹⁰ Ekmek için neden dünyada minnet çekeyim ki?/ Ben yemek ve ekmek peşinde koŗacak köpek değilim.

¹¹ İnsan, iħsanın kulcuğudur.

Dōst meşumār ān ki der-ni‘met zened
/Lāf-ı yārī vü birāder h̄āndegī¹²

Dōstān dā‘im ki gired dest-i dōst
Der-perīşān-h̄ālī vü dermāndegī¹³

Haqqā ki nān u nemek haqqın bilmeyen /ve eski hāmmām eski yār muqtezāsınca ‘amel kılmayan ya‘nī qādīmī yārīne buñmende bulunup hevādār olmayan ādem degül itden kemdür rüzgārsa /bir muvāfıq yār-ile hevā şahrālarında bād-ı şabā gibi yelmiş yüyürmiş ve heves deryālarında bile taşmış köpürmüş olsañ āhır h̄abābāsā /dimāğūñ hevā-yı ğurūrla tolup ol senūñ yoluñda h̄āk-yek olan yār-ı qādīmī ednā nazār kılup alçaq baqsañ belki andan ībā /idüp kef-i deryā gibi kenāra çıqsañ ğāyetde nā-keslik ve nihāyetde h̄ār u h̄aslık itmiş olursın. El-kışşa çün /hişşe böyledür yā ādem n’itmek gerek hemān nefs-i emmāre ve bed-kāreyi bī-amān it gibi öldürüp sālīkān-ı /silk-i vefā ve mālīkān-ı mülk-i vefā peyince ğitmek gerek tā maqşūd el vire insanıyyet maqāmına /ire

Beyt

Fe‘ilātün Meḫā ilün Fe‘ilün

Seg-i aşhāb-ı kehf rüzī çend¹⁴
Pey-i peykān girift merdüm şod

/Ammā ādem qādrin ādem bilür nitekim fuzalā kelāmında gelür: /*Qādr-i merdüm ān kesī dāned ki merdüm-zādeist.*¹⁵

/Beyt

Me‘fāilün Me‘fāilün Fe‘ülün

Gelenler bu sarāya sizden /öñdin
65a/Dimişlerdür ğidenler bizden öñdin

/Gözüm yaşına raħm it sürme derdin
/Ki merdüm-zādedür düşmiş nazardan

¹² Elinde nimet varken kapını çalanı dost sanma!

¹³ Perişan veya aciz iken dostun elini daima dost tutar.

¹⁴ Ashāb-ı Kehf’in köpeği günde birkaç kere...

¹⁵ İnsanın kadrini insanoğlu bilir.

Haķıķat nazardan /düşen şol kimesnelerdür ki ıarıķat erenlerine ta'zımle nazır itmezler 'ālem-i /mecāzuñ reng ü büyına boyanup haķıķat küyına güzer itmezler anuñçün ıarıķ-i haķıķat /refıķi bir yār-ı haķıķi bulunmaz oldu fı-zamāninā haķıķat da'vāsın ider. Rış-ıhand ehli řāhib-/kisvet-i şüfiden bir düd-ı āhdan siyāh tügli külāh örtmiş 'āşıķ-meşreb ü řāfi-dil levend yeg midür.

Nazm

Me'fāilün Me'fāilün Fe'ülün

/Müselmān iseñ inşāf eyle şüfi

Göñül āyīnesin şāf eyle şüfi

Göñül āyīnedür sevmez ğubārı

Var ol mir'ātı şeffāf eyle şüfi

/Vücūduñ cevherin bilmek dilerseñ

Nuķūduñ şarf-ı sarrāf eyle şüfi

Dilirseñ ger olasın şeyh-i necdī

Güzāf ehlinden ol lāf eyle şüfi

/Fırāķi gibi 'anķālık dilerseñ

Maķāmuñ ķulle-i Ķāf eyle şüfi

Her ķulle-i Ķāf-ı 'uzletde āşiyān idüp ğüft ü ğüdan hāmüş olmuş idüm. /'Anķālık da'vāsın idüp sī-murğa sūñük dimez bir 'aceb ķuş olmuş idüm. Efkār-ı vaħdetde evkār olup düşmiş řāhābe zamānından /ķalmış kerkes gibi bī-per ü bāl olup bunamış idüm. Ammā kim āzārlık kem-pişem? ve dil-āzārlık endişem olmuş idi. Hidāye okıyup /hidāyet bulmamış faķihlere ve köle? şüfilerinden şeyhlik iden řāķilere. Çıķırğa çevrilmiş misvākler şoķınanlara. Ķara şemleler /şarınup ķuyruķlar ıaķınanlara. İştılāh u 'ibāret söylerin şanup Türkī sözleri dīvāre şoķup delüklere ķoyanlara. /Ķara noħūd ve ķara feslegen ve boz yoķuş diyü kendülerine ca'lī laķab ķoyanlara ve ğü-be-ğü Ka'be taşvīrin gezdürüp ve ķapu /ķapu İbrāhīm dāstānın okuyanlara. Semā' u şāfā bilmez Mevlevilere. Ya'nī oluķlu külāh urınup ķara yirüñ gömğök evliyāsı /olup çerāğ u 'alem götürüp cerr u cerr iden levlevilere. Ve Hıızr [u] İlyās çevğānın götürenlere ve tekyegāhlar öñinde /celb-i dünyā için öñlerine çerāğ u 'alem ķoyup oturanlara. Ve eyyām-ı temmüzda mesāfe-i ba'iddeden ok getüren peyķlere /ve āhü pōstından tāc urınup er oğlı

geçinen geyiklere. Ve deli şücâ'dan tâc giyenlere ve yollarda oturup 'izz-ile /oynar dîvânelere kumârbâzlara. 'Ayyârlara şol kadeh?-kadh? cerrârlığın iden murdârlara ve ölü helvâsına ve ıskât-ı /şalât akçasına göz qarardup yılışan bî-'ârlara. Ve yuvadan henüz uçup çıkan bön yavruları şikâr /içün kebüterbâzlık iden bî-kârlara ve dânişmendlerüñ kuzgunlarına. Ve oğunmayan da'vete varanlara cerb pilavı /dest-mâline şaranlara ve dağı ta'âm ortada iken *Fâtiha* diyenlere. Ve h'ân çekilüp ni'met dökilüp yimek ortaya geldikten /şoñra hele fülân da gelsün diyü hâzır ta'âmı gâyibe küyenlere. Ve zarîf sipâhî olup şarı şöfdan şalvar giyenlere. /Bahâdurum diyü başına kartal kanadın şokanlara 'aceb kötekler? çalardum. Ve bi'l-cümle tavâyif-i mezbüreyi kuvvet-i gâzabiyem zuhûra /geldikçe it gibi talardum ammâ gerü fi'l-hâl istiğfâr idüp nedâmet bahrine talardum.

Tâ bir sehergâh Anañol begler begisi /İbrâhîm Pâşâ yessera'llâhu mâyeşâ hazretleri cânîbinden mezkûr 'İsâ Beg hizmetlerine meşhûr u nâmdâr köpek kapucu dimekle /ma'rûf it ağacı bir hizmetkâr gönderilüp Kütâhiyye havâlisinde olan aç kırtlar beglik koyunlara şahrâda /segler segdürüp beg pâşâ bilmedüklerinden ve koyun çöbânın 'aynlarına almaduklarından şikâyet /olunup bir kırtçı koyun köpegi istenildükde mezbûr ağanuñ köylerinde mürebbî olmuş atası kalbıraç vilâyetinden ve anası yalağ nâhiyesinden gelmiş bir seg /tuz etmek bilmez nâ-merdden yek zübâb-ı bâdiye ve kilâb-ı /'âdiye mâbeyninde meşhûr u ma'rûf /ve *kelbühüm bâsıtun zirâ'ıyye /bi'l-vaşîd*¹⁶

65b/birle mevşûf /bebr-heybet ü peleng-hey'et /kaplan kînelü vü arslan sînelü /bir köpek var-idi el-hâşıl bu diyârda olan /itler arasında zü'l-muqadder ve'l-iştihâr idi. Şâhib-i 'ulâle /ve 'av 'av ve bi'l-cümle bu nevâhîde olan kırdlaruñ cümlesine Dâvud?-imişdi?

/Beyt

Me'fâilün Me'fâilün Fe'ülün

Esed dinürdi girse özge tavra
İrerdî 'av 'avı çağ /burc-ı sevre

İmtisâleñ li'l-emri'l-'âlî kemend-i hîle vü âli. Ol derdmendüñ boynına atup /hezârân hîle-i rübâhî birle tutup ol seyyâh-ı şikârgâh şayd-ı fellâh-ı mücrim gibi bend ü kayd olunup /gelen kuluñ eline teslim olındı. Ammâ merkûm kırt-başan çekinüp çevrinüp şîrâne na'ralar urup yüzün /göklere tutup ulıyup ürüp felâh u necât tedbîrinde çok yaşanlar kırup kıyruğ yaymadı. H'âce-i kayyumdan /gerçi dümdârlık hizmetinde kayyum idi anları dağı nesnesi kılına şaymadı. Bir hizmetkâr dağı koşıldı âdem üç /oldı ol hâlde hâtır-ı fâtire *Seyekulüne selâsetün râbî'uhüm kelbühüm*¹⁷ geldi çağ bu hâletle ulular nazarına aldılar gîtdiler bilmezem ki /bî-çâre vü âvâre kırd-başana yollarda ve izlerde ne ezâlar cezâlar itdiler her kişi itdügin bulur yazısın görür. Meşeldür

¹⁶ "... Köpekleri de mağaranın giriş yerinde iki kolunu uzatıp yatmaktaydı..." Kehf 18/18.

¹⁷ "Yiğitlerin sayısı üçtür, dördüncüleri de köpekleridir." diyecekler" Kehf 18/22.

/kim iti öldüren sürür. Çün merķūm ķurd-başan haķķında bu ķadar nikāt ve bu deñlü kelimāt oldı pes kelbūñ ħılķatin /ve ħılķın beyān u ħāşşiyetin ‘ayān itmek lāzım geldi. Lā-cerem iki bāb-ile bir faşlu’l-ħıtāb yazıldı va’llāhu ā’lem bi’ş-şavāb.

/Bāb-ı Evvel

Kelbūñ fiṭrat-ı aşliyye vü ħılķat-i nesliyyesin beyān ider

Şol dem Haķ subĥānehu ve Ta’ālā *küntü kenzen maĥfiyyen*¹⁸ deryāsın cūşa /*fe-aĥbebtü en ‘urafe* ‘ummānın ħurūşa getirüp *fe ħalaķtū’l-ħalk* nevāsın şeş cihāta ve *innī cā’ilun fi’l-arđı ħalīfeten*¹⁹ şadāsın /sükkān-ı semāvātūñ gūş-ı ħuşlarına şalmış-idi ve vālid-i küll-i mevlūd ve’s-sa’idü’l-mes’ūd ħalīfetü’l-mevdūd ebū’l-beşerü’l-mescūd /‘aleyhi’ş-şalāti ve’s-selām min-Rabbi’l-Vedūd a’nī bir ‘illet-i gā’iyye-i ‘ālem Ĥazret-i Ādemūñ ħāk-i pākin ħamurat *ṭıynet-i Ādem bīdi /erbā’ın şabāhen*²⁰ mücibince taĥmīr ü taķdīr ve ķāleb-i şerīflerine Mekke ve Ṭāyif meyānında yir itmiş idi.

Beyt

Mef’ülü Fā’ilātü Mefā’lülü Fā’ilün

Mihr-i /tu der-nihād-ı men ān dem niĥāde būd

K’Ādem meyān-ı Ka’be vü Ṭāyif-fütāde būd

*Ṭavāyifü ülf ecnīḥatin mesnā ve sulāşe ve rubā’a*²¹/ Ĥazret-i Ādemūñ vücūd-ı pür-cüdın Ka’be ve ķible idinüp gāĥı ṭavāf-ı ķudūm ve gāĥ vedā’ iderlerdi henüz ‘Azāzile la’net olmamış-idi /*ebā vestekbere ve kāne mine’l-kāfirin*²² ṭıyenti semāvāt ü ‘arza ṭolmamış-idi. Ol ešnāda gürūh-ı melā’ike ile Ādemūñ /toprağın ziyārete gelürdi günlerden bir gün ol pür-ĥased ü pür-kīn a’nī biĥ? şeyṭān-ı racīm ve la’ın-i bī-dīn. Ādemūñ /ķālebi muķābelesinde *ene ĥayrun minhu ħalaķtenī min nārın ve ħalaķtehu min ħīn*²³ oķurdi henüz ol kelb-i ‘aķūr bunı oķurken /ğazaba gelüp Ādem-i safīnūñ şāfī türābına tükürdi ol itūñ şalyası Ādem ‘aleyhi’s-selāmuñ mübārek nāfi maĥalline /cārī olup düşdi fi’l-ĥāl ol pādīşāh-ı ĥayūr ol fażla nevķ-i Ādem-i fāzıluñ ṭıynetinden dūr /olmasın murād idinüp tāvūs-ı aĥdar u nāmūs-ı ekber Cibri’l-Emīne emr itdi şehper ucıyla ol /arayı oyup yabana atdı lā-cerem nāf-ı Ādem şāf u muķavver u dā’ire-i müdevver /ya’nī ol sebebden göbek dimek ķaldı ol ‘unşur-ı laṭīf ü cevher-i /şerīfden cüdā olan eczā-yı pür-ĥabīşūñ ĥabāşeti /ve bir ĥasīsūñ cesāreti sebebi ile /hebā-yı menşūr ve maĥall-i ķurbıyyetine /ķāl olmışken ba’id

¹⁸ "Ben gizli bir hazine idim, bilinmekliğimi murat ettim ve bu halkı halk eyledim ki bilineyim."

¹⁹ "O vakti hatırla ki, Rabbin meleklere 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti. Bakara 2/30.

²⁰ Hz. Ādem'in hamuru 40 sabah bekletildi.

²¹ "... melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan..." Fâtır 35/1.

²² "Ancak İblis secde etmekten yüz çevirip kibirlendi de kâfirlerden oldu." Bakara 2/34

²³ " 'Ben Ādem'den hayırlıyım. Çünkü beni ateşten, onu çamurdan yarattın.' dedi." A'râf 7/12.

66a /ü dūr olmak muvāfiq-ı /hikmet-i hakīm ve muṭābıq-ı şan‘at-ı şāni‘-i /kadīm olmaduğı ḥaysiyyetden ol faızladan /ıynet-i Ādemde konılan kuvvet-i ğazabiyyeden mişāl bir timsāl /halk olındı *tenezzelü’l-esmā’u min şavbi’s-semā*²⁴ fehvāsınca ismine ve cismine /münāsib ismi kelb kılandı.

Beyt

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

Kelbün insān-ile ünsi olmış
Hāk-i Ādem fazlasından olmış

/İkinci Bāb

Kelbün sīreti beyānındadır ve insānla üns ü ülfeti ‘ayānındadır

Kelbün gicelerde /bīdār ve bir laḥza ḥāmūş olmayup pūr-cūş u ḥurūş olmasına aḥbār öyle vārid olmış ve āşār /öyle gelmişdür ki kelbün ıynetinde a‘nī aşl-ı fıtratında büzāk-ı İblīs-i ‘āk māddeü’l-ḥayāt olduğı haysiyyetden sāyir /ḥayvānātdan ğazabnāk ve Ādem türābından ābında ta‘biyye kalduğı ‘illetden türābī-meşreb ve ḥākī-mezheb olmuşdur ve şāhib-niyāḥ u şiyāḥ /olup her gice şubḥa değin bīdār olması oldur ki eczā-yı aşıyyesinde ḥāşiyet-i cenāḥ-ı melek ya‘nī peykerinde sīret-i peyk-i felek kıalmışdur /ve Hāzret-i Ādemle üns ü ülfet ‘illeti oldur ki Ādem ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām dārü’s-selāmdan ḥurūc idüp uşbu dārü’l-ġarāma /vülūc itdüği hengāmda ol bātıl-ı ğayr-ı Hāk a‘nī şeytān-ı ‘aleyhi mā-yestaḥāk ḥabāset cibilliyessin peydā ve ḥasāset? /ıynetine men? hüveydā kıilup *el-ḥabīs ḥabīs*²⁵ muḳtezāsınca ve kıarı düşmen dōst olmaz ma‘nāsınca ol ‘adūyı /bi’z-zāt müvesves-i sibā‘-ı ḥayvānāt olup cümle sibā‘ u hevām-ı ke’l-‘avāmı idlāl eyledi ve Ādem Nebī ḥākkında ol /ġabī şöyle söyledi ki:

Beyt

Fā‘ilātün/ Fā‘ilātün/ Fā‘ilün

Ey vuḥūş u ey tıyūr u ey sibā‘
Ādemi zinhār kıılmañ ittibā‘

Hey bu Ādem şanmañ /āfetdür size
Kime sa‘d ise nuḥūsetdür size

²⁴ Semadan yağmur gibi isimleri indirdi (öğretti).

²⁵ Habis, habistir.

Oldıñuz şimden-girü āvāre-hāl
Sākin-i şahrā ve seyyāh-ı cibāl

/hemān sa'y u tedbīr ü cümleñüz el bir eyleyüp Ādemüñ ayağın almağa bir çāre ve dört yanından hamle idüp pāre pāre /eyleñ diyince sibā'da meknüz u medfün olan ğāzab bāñından zāhire geldi. Ammā Ĥazret-i Ādemüñ /veleķad kerremnā benī-Ādem²⁶ mūcibince kerāmet bāhire ve kuvvet-i kāhiresinde havf u haşyet eyleyüp sāyir /sibā' u hevāmm bu cürme cür'et ü ikdām itmede izhār-ı 'aciz u kuşūr idüp cümlesi bir araya gelüp kelb-i 'aķūra /mūrāca'at ya'nī arslanlar ve kaplanlar zebün olup bir ite minnet itdiler.

Beyt

Ed-dehru zü-ħıyelin fe'nzür 'acāyibhā²⁷
El-'abdu fī-ni'metin ve'l-ħürri maħrūm²⁸

Le ta'accübine feheza leyse min 'acebin
El-kelbū fi şıħħatin ve leysi maħmūn²⁹

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ĝam getürme göñlüñe arslan begüm
İt köpek devr itdürür devrān begüm

Faşl

/Bebr ü peleng kelb ile hem-āheng olmalarına 'aceb ne sebep idi dinilürse ol zamānda ya'nī /Ĥazret-i Ādem zuhūra geldügi o anda kilāb-ı 'avān maṭbū' ṭıbā' vuħūş ve tuyūr maṭbū' /sibā' idi ol cinsde İblīs-i şerr pür-selīsüñ? dām ten ü? yirine tütölüp ve ğayr-ı /ħayvānātūñ pāresine atölüp bir pāre taħammül itmeyüp gelüp bir ğāzab-ı Ādem şāhiblenüp /üzerine hamle itdükde her hāl tāvūs-ı āħdār-ı bāğ-ı ceberüt ve nāmūs-ı ekber melik-i meleküt /resülü'l-mübīn Ĥazret-i Cibrīl-i Emīn fermān-ı Rabbü'l-'ālemīn birle irdi ammā /bir hālde gördi ki

²⁶ "Gerçekten biz, Ādemoğullarını üstün kıldık." İsrā 17/70.

²⁷ Zamane içinde pek çok düzenler, hileler vardır.

²⁸ Köle nimet içindeyken, hür olan mahrumdur.

²⁹ Köpek sağlık içinde aslan ateşli (hastalıklı).

Beyt

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Çāresiz kalmışdı hîç bir çāre yok
N'eylesün zîrā ne kılıç var /ne ok

Hemān-dem peyk-i celîl ya'nî Hāzret-i Cibrîl Ādeme /öyle telkîn eyledi ki

Ḳıṭ'a

Me'fāilün Me'fāilün Fe'ülün

Göz aç hiddetle bak kelb-i 'aḳūra
/Gözüm nûrı çevirdemez? nār nūra

66b/El ur arḳasına ṭursın ṭuyınca?

/Şafā luṭfiyla ol iti doynınca?

/Ol dem Hāzret-i Ādem kelbün arḳasın şıḡadı /hemān-dem arḳası yire gelüp ḳuyruḳ buladı şeyṭānı /taḡıldı
Ādeme cān u dilden hıdmetkār-ı fermānberdār oldu /ve sāyir ḥayvānāt bu ḥālātı görince tārumār oldu şeyṭān-ı
la'in ḳuyruḡın /göte ḳışup götine bāḳını bāḳını ḳaçdı ḥāḳîr ü ḥ'or u zār oldu.

Naẓm

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

/Ol ki eylük eyleye insān olur
Ādeme yavuz şanan? şeyṭān olur

Eylük it yavuzluğu terk eyle var
/İt gibi tā olmayasın ḥār u zār

Şerr-i şeyṭāndan ger isterseñ amān
İy Firākî öldür it nefsuñ hemān

/Görme sen bu düşmeni pejmürde mest
Nefs ejderhâsın ögi? mürde-est

Uşbu ejderhâya tiryâk-i kebîr
Tevbedür her pâyimâle destgîr

/Tevbe yâ Rab cümle bed ef'âlüme
Hâkka lâyıq olmayan aqvâlüme

/Kavl-i Hâkdur cümle hâkkanî cevâb
Hâk bilür va'llâhu a'lem bi's-şavâb

BULGULAR

En eski inanç sistemlerinden bu yana doğal hayatın ve insan yaşamının her safhasında önemli bir unsur olarak varlık gösteren hayvanlar, edebiyat sahasında da muhtelif yönleriyle dikkat çekmiş, pek çok bakımdan konu edilmiş, anafikrin ortaya konmasında yardımcı unsur olarak da işlenmiştir. Hayal dünyalarının hudutsuzluğuna ve zenginliğine binaen, zaman ve mekân üstü düşüncelere, idealize edilen mefhumlara sıkça rastlanan klasik Türk edebiyatında; başta “insan” olmak üzere hemen her yaratılanın yaratılışı, yaratılış gayesi, yaratılış hususiyetleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı durulmuştur. Hilkatini hikmetini arayan müelliflerden biri de *Seg-nâme* adlı eseri ile Firâkî’dir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Edebiyat tarihimizde “Firâkî” mahlasını kullanan birden çok müellif bulunmaktadır. Dolayısıyla *Seg-nâme*’nin bunlardan hangisine ait olduğu meselesinde bir belirsizlik meydana gelmektedir. “Firâkî” mahlasını kullananlardan Abdurrahman Firâkî’nin Kütahya’da yaşamış olması ve *Seg-nâme*’nin Kütahya ile ilgisinin bulunması eserin ona ait olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Ancak bilhassa Agâh Sırrı Levend’in bu eseri Firâkî Dede’ye atfetmesi, elimizdeki tek nüshada metnin başında “Seg-nâme-i Firâkî Dede” ibaresinin bulunması, eserde birtakım tasavvufi anlatımların yapılması, en azından şimdilik, bu eseri Firâkî Dede ile anmamıza gerekçedir.

Seg-nâme adını verdiği eserinde Firâkî Dede, kısmen mizahi ve ekseriyetle secili bir üslup kullanarak köpeğin yaratılışı ile ilgili düşüncelerini ve inançları anlatmıştır. Müellif, gelenek ve adap gereği Cenab-ı Hakk’a hamd, Hz. Peygamber’e ve sahabeye övgüden sonra, makale olarak nitelediği eserini yazmaya nasıl karar verdiğini anlatmıştır. Hikâye, Kütahya’da aç kurtların beylik koyunlara saldırması üzerine görevlendirilen bir köpeğin macerası ile başlamıştır. İki bâbdan oluşan eserin ilk bölümünde köpeğin hilkatinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise Hz. Âdem’e kadar uzanan bir yorumla köpeğin sireti ve insanla münasebeti hakkında değerlendirmeler yapılmış, aralara serpiştirilen manzumelerle de çeşitli öğütler verilmiş, tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu hali ile eser, hem kısmi bir nasihatname hem de “köpek”in yaratılış hikmetlerine dair bir risaledir. Dil ve üslup bakımından eserdeki mensur bölümde terkipli ve secili ifadeler sık sık kullanılmış, manzum parçalar olabildiğince sade bir üslupla yazılmıştır. Eserde kullanılan Arapça ibareler ve Farsça şiirler, müellifin dil bilgisine ve sanat telakkisine işaret eden hususlardandır. *Seg-nâme*’nin telif yahut istinsah tarihine ve yerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

ÖNERİLER

Bu çalışmada; klasik Türk edebiyatının hayata açılan pencerelerinden biri olarak hayvan öznesinden insan geneline ulaşan ve köpeğin hilkatinin hikmeti üzerine temellendirilen *Seg-nâme-i Firâkî Dede* çeviriyazıya aktarılarak, inanç sistemimiz ve edebiyatımız açısından “hayvan” figürünün özellikle ve önemle üzerinde durulması gereken bir saha olduğuna dikkat çekmek amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N. ve Pala, İ. (1998). "Hayvan". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 17/101-102.
- Bursalı, M. T. (1333). *Osmanlı Müellifleri II*. (Hazırlayanlar: Mustafa Tatçı). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Canım, R. (2000). *Latîfî, Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsıratu'n-nuzamâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çelik, A. (2015). "Klasik Türk Edebiyatında Hayvan Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma". *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 40. Yıla Armağan*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Çifçi, Ö. *Fatîn Davud. Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*. Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 12.08.2016)
- Değer, M. (2006). *XVII. ve XIII. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ersoy, E. (2004). *XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler ve Kütahya'da Edebî Muhit*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Güler, K. (2010). "Kütahyalı Firâkî ve Bilinmeyen Şiirleri". *Turkish Studies, Volume 5/1 Winter*, 1037-1066.
- Güner, H. (1967). *Kütahyalı Şairler*. Kütahya: Kütahya İl Basımevi.
- İsen, M. (1994). *Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kayabaşı, B. (1996). *Kafzade Faizi'nin Zübdetü'l-Eş'arı*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-şu'arâ*, İstanbul: Pandora Yayınları.
- Köksal, M. F. (2013). "Firâkî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=375> (Erişim Tarihi: 12.08.2016)
- Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Âlisi*. (Hazırlayan: A. Fikri Yavuz). (1984). İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- Levend, A. S. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mehmed, S. (1996). *Sicill-i Osmanî (Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye)*. (Hazırlayan: Nuri Akbayar). İstanbul. 2/537.
- Nail, T. (2001). *Tuhfe-i Nailî*. (Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Önen, Y. (2009). *Kırk Su'âl (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Önkaş Açık, N. (2014). "Firâkî, Yazıcı Firâkî Dede". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6320> (Erişim Tarihi: 12.08.2016)
- Riyâzî, *Riyazü's-şuara*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No:3871.
- Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sungurhan, A. (2008). *Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10733,metinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 12.08.2016)
- Sungurhan, A. (2009). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/51078,hasan-celebi---tezkiretus-suara---metin->

(Erişim Tarihi: 12.08.2016)

şemseddin Sami. (1996). *Kâmûsu'l-Alâm*. İstanbul. 5/3353.

Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları.